

Critical Studies in Texts & Programs of Human Sciences,
Institute for Humanities and Cultural Studies (IHCS)
Monthly Journal, Vol. 22, No. 2, Spring 2022, 351-376
Doi: 10.30465/CRTLS.2021.36581.2258

**Analysis of The Theory of Gold Standard, A Glance on the
Book “*An Introduction to The Theory of Gold Standard:
The Monetary System of the New Islamic Civilization*”**

Wahhab Qelich*

Abstract

The unpleasant effect of Fiat money creation in disruption of economic equilibrium and class division creation is one of the main subjects of expert circles. Therefore, some researchers suggest “Theory of Gold Standard” instead of credit money. The book “*An Introduction to The Theory of Gold Standard: The Monetary System of the New Islamic Civilization*” is the most important book in explanation of this theory in Iranian publications. This article deals with the theoretical approach and it reviews the theory of the Gold Standard. The article shows the authors’ valuable concern about the monetary and banking system’s challenges and the unpleasant effects of Fiat money creation. Finally, the book cannot answer ambiguity and main questions scientifically and convincingly. Perhaps simultaneous using of Gold with credit money (no complete removal of credit money) is the more reasonable suggestion for the Iranian monetary system.

Keywords: Book Review, Theory of Gold Standard, Credit Money, Monetary System, Central Bank.

* Assistant Professor and Faculty Member at Monetary and Banking Research Institute, Central Bank of I.R. Iran (MBRI), vahabghelich@gmail.com

Date received: 01/11/2021, Date of acceptance: 05/04/2022

Copyright © 2018, This is an Open Access article. This work is licensed under the Creative Commons Attribution 4.0 International License. To view a copy of this license, visit <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/> or send a letter to Creative Commons, PO Box 1866, Mountain View, CA 94042, USA.

تحلیلی بر نظریه پولطلا؛ با نگاهی به کتاب «درآمدی بر نظریه پولطلا: نظام پولی تمدن نوین اسلامی»

وهاب قلیچ*

چکیده

امروزه چالش‌های خلق پول بدون پشتوانه در برهم زدن تعادل‌های اقتصادی و ایجاد شکاف طبقاتی محل بحث محافل کارشناسی قرار دارد. ناظر به این چالش‌ها، برخی از محققین پیشنهاد جایگزینی «پولطلا» به جای پول اعتباری را مطرح کرده‌اند. کتاب «درآمدی بر نظریه پولطلا: نظام پولی تمدن نوین اسلامی» مهمترین کتاب نگارش شده در تبیین نظریه پولطلا در بازار نشر ایران است. مقاله حاضر سعی داشته با رویکردی علمی و با نگاهی به کتاب مذکور، به نقد و بررسی نظریه پولطلا پردازند. این مقاله چنین نتیجه می‌گیرد که علیرغم وجود دغدغه ارزشمند مولفان در رفع چالش‌های نظام پولی و بانکی و هدف قرار دادن معضل «خلق بی ضابطه پول» و تبیین مناسب ابعاد نظریه، در نهایت نتوانسته‌اند به ابهام‌ها و پرسش‌های اساسی پیرامون نظریه، پاسخ علمی و قانع‌کننده‌ای ارائه نمایند. به نظر می‌رسد استفاده موازی از طلا در مبادلات اقتصادی در کنار پول اعتباری ضابطه‌مند (و نه حذف کامل پول اعتباری) گزینه معقول‌تری برای پیشنهاددهی به نظام پولی کشور باشد.

کلیدواژه‌ها: نقد کتاب، نظریه پولطلا، پول اعتباری، نظام پولی، بانک مرکزی.

* استادیار، علوم اقتصادی، عضو هیأت علمی، پژوهشکده پولی و بانکی بانک مرکزی، تهران، ایران،
vahabghelich@gmail.com

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۸/۱۰، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۱/۱۶

۱. مقدمه

از جمله چالش‌های بزرگ اقتصاد ایران به نظام پولی و بانکی آن برمی‌گردد. امروزه سامان‌یافتن وضعیت اقتصاد بدون اصلاح و تحول در نظام پولی و بانکی سخت قابل تصور و درک است. در این میان خلق پول بی‌ضابطه و عدم تناسب آن با رشد حقیقی اقتصاد به‌عنوان یکی از معضلات مهم نظام پولی کشور برشمرده می‌شود. شدت نفوذ و تاثیر این معضل به حدی است که عمده اقتصاددانان کشور در فهرست اهم مشکلات اقتصادی کشور، حتماً نامی از چالش‌های خلق پول به میان می‌آورند.

در این راستا، کارشناسان و اقتصاددانان داخلی و خارجی هریک به فراخور مبانی نظری و بینشی خود راهکارهایی را برای رهایی از چالش مذکور عنوان نموده‌اند. از جمله پیشنهادها مطرح شده که در چندسال اخیر به نحو ملموس‌تری در محافل علمی و رسانه‌ای کشور بازتاب داشته است، «نظریه پول‌طلا» است.

کتاب «درآمدی بر نظریه پول‌طلا: نظام پولی تمدن نوین اسلامی» یکی از کتاب‌های برجسته در تبیین این نظریه است که می‌توان آن را تلاشی دغدغه‌مند با نیت رفع چالش‌های نظام پولی و بانکی و ارائه الگویی جدید و ساختارشکنانه دانست که پیشنهاد جایگزینی پول‌طلا به جای پول رایج در مناسبات اقتصادی را طرح می‌کند.

هدف از مقاله حاضر که به روش توصیفی-استدلالی تدوین شده است، کمک به اصلاح بینش مولفان کتاب و روشن‌سازی ابعاد ناشناخته این نظریه برای مخاطبان است تا از این رهگذر، تدقیقی بهتر در مسیر علمی و تحلیلی کارشناسان دغدغه‌مند در نشر سایر آثار مرتبط حاصل آید. این مقاله برای تحقق هدف مطلوب، ابتدا اثر را در دو قالب شناسنامه‌ای و ساختاری معرفی می‌کند؛ سپس با بیان تفکیک‌شده «امتیازات و نقاط قوت» و «کاستی‌ها و نقاط ضعف» به نقد و بررسی کتاب در دو محور «شکلی» و «محتوایی» پرداخته و در ذیل آن، توصیه‌هایی مبنی بر اصلاح و یا تکمیل پژوهش ارائه می‌نماید.

تحلیلی بر نظریه پولطلا؛ با نگاهی به کتاب «درآمدی بر ... (وهاب فلیچ) ۳۵۵

۲. معرفی کلی اثر

۱.۲ شناسنامه اثر

کتاب «درآمدی بر نظریه پولطلا: نظام پولی تمدن نوین اسلامی» به قلم سیدمحمدحسین متولی امامی و محمدحسن غلامی در سال ۱۳۹۹ توسط انتشارات کتاب فردا و با حمایت موسسه تحقیقات راهبردی تمدن اسلامی (متا) در ۲۷۴ صفحه منتشر شده است.

۲.۲ ساختار اثر

کتاب حاضر شامل یک مقدمه، ۴ فصل و دو ضمیمه همراه با کتاب نامه، نمایه و دو چکیده عربی و انگلیسی است.

جدول ۱

ترتیب	عنوان	شماره صفحات
فصل اول	مفاهیم و کلیات	۴۴-۱۷
فصل دوم	بررسی فقهی نظریه پولطلا	۱۳۸-۴۵
فصل سوم	الگوی پولطلا در شرایط جمهوری اسلامی	۲۱۲-۱۳۹
فصل چهارم	ملحقات	۲۲۸-۲۱۳
نتیجه گیری	نتیجه گیری	۲۳۶-۲۲۹
ضمائم	ضمائم	۲۵۰-۲۳۷

۳.۲ خاستگاه اثر

بنابه نکات اشاره شده در مقدمه کتاب، این اثر به پشتوانه بیش از ده سال مطالعات کتابخانه‌ای و میدانی و ارزیابی مبادلات طلا بین بازار طلای ایران و کشورهای همسایه تهیه شده و طرح پیشنهادی موسسه تحقیقات راهبردی تمدن اسلامی (متا) برای خروج از بحران اقتصادی امروز ایران و جهان را تبیین می‌کند. این کتاب، خاستگاه ایده خود را به

مبانی فکری و انقلابی جمهوری اسلامی و فقه شیعی متصل دانسته و آن را در تقابل صریح با نظام پولی حاکم بر اقتصاد جهان عنوان می‌دارد.

۴.۲ چهارچوب مفهومی و روش‌شناختی اثر

چهارچوب مفهومی کتاب به طرح نظریه پول‌طلا اختصاص دارد. در یک نقد درون‌ساختاری باید گفت این کتاب به نحو منظم و ساختارمندی مباحث را به ترتیب طرح نمی‌کند و در تبیین نظریه خود، سیر بحث منسجم همراه با نقطه شروع و پایان مشخص ندارد، گرچه در نهایت خواننده می‌تواند از میان مطالب پراکنده کتاب، تاحدودی به کلیات چهارچوب مفهومی نظریه پول‌طلا پی ببرد.

شروع بحث از این فرضیه است که «با توجه به آثار غیرشرعی و غیرانسانی و تبعات اجتماعی و اقتصادی پول اعتباری، پول جامعه اسلامی نمی‌تواند از نوع پول‌های اعتباری باشد و بنابراین پول اعتباری مورد امضای شارع مقدس نیست.» (متولی امامی و غلامی، ۱۳۹۹: ۵۰). به عبارتی پیش‌فرض اساسی نظریه‌پردازی پول‌طلا آنست که پول اعتباری قدرت برقراری ثبات و عدالت را در اقتصاد ندارد و ریشه مشکلات اقتصادی کشور از پول اعتباری نشأت گرفته است.

با این پیش‌فرض، نظریه با این سوال مهم روبرو می‌شود که حال چه جایگزینی برای پول اعتباری قابل تصور است؟ در اینجا اثر از ایده پول‌طلا رونمایی می‌کند و بیان می‌دارد: «پول معیار در اسلام، پول کالایی است؛ یعنی پولی که خودش کالا باشد و جزو سبد کالاها بوده و ارزش واقعی داشته باشد. با توجه به ویژگی‌های خلقتی طلا، ویژگی‌های قدسی آن و همچنین با توجه به احتمال موضوعیت داشتن دینار و درهم مسکوک به سکه رایج در برخی احکام اسلامی، از جمله زکات، دیه و مضاربه، می‌توان گفت پول کالایی مورد تأیید اسلام، پول‌طلاست و تنها از این طریق امکان تأمین اهداف و اجرای احکام و آموزه‌های اسلامی ممکن خواهد بود» (همان). «جمهوری اسلامی، برای تداوم آرمان‌ها و تحکیم اصول اخلاقی و انسانی خود، چاره‌ای جز پذیرش پول‌طلا ندارد» (همان: ۱۴۱).

در مجموع می‌توان ادعان داشت این اثر از حیث روش‌شناختی در دو گام توصیفی و تحلیلی خلاصه شده است: گام اول نفی و طرد کامل پول اعتباری و گام دوم تبیین و تشریح پول‌طلا به عنوان جایگزین کامل برای پول اعتباری.

۳. علت انتخاب اثر

اثر «درآمدی بر نظریه پولطلا: نظام پولی تمدن نوین اسلامی» را می‌توان یکی از مهم‌ترین تلاش‌های جدی در بازار نشر ایران جهت تبیین نظریه پولطلا دانست. این نظریه بارها در محافل مختلف علمی و کرسی‌های اندیشه‌ورزی کشور به بحث و بررسی گذارده شده است و طرفداران آن موجی از حرکت‌های رسانه‌ای و ترویجی را نیز در فضای مجازی و حقیقی شکل داده‌اند. از این منظر ضروری می‌نماید تا نقدی بر نظریه مطرح شده در قالب یک مقاله علمی و پژوهشی تدوین و ارائه گردد.

۴. نقد و بررسی شکلی اثر

۱.۴ امتیازات و نقاط قوت شکلی

کتاب از حیث نوع و اندازه خط نگارشی و از جنبه فاصله خطوط از هم و حاشیه‌گذاری متن در وضعیت خوبی قرار دارد. متن کتاب بسیار روان و رسا بوده و با اصطلاحات قابل فهم برای عموم مخاطبین تدوین شده است. در میان صفحات کتاب بعضاً از اشکال و تصاویر مرتبط استفاده شده است که به تفهیم مقصود مولفان کمک نموده است. جلد رویه کتاب به رنگ زرد طلایی و با گرافیکی از یک سکه شش ضلعی منقش به نام زیبای «علی» (علیه‌السلام) و حاشیه‌نگاری‌های مرسوم در متون قدیمی استفاده شده است که به خوبی به پولطلا اشاره دارد؛ گرچه بهتر بود در تصویر سکه از سکه‌های دایره‌ای با جزئیات بیش‌تر استفاده می‌شد. جلد پشت کتاب نیز با همان رنگ و حاشیه‌نگاری و با نوشتاری در معرفی اجمالی نظریه پولطلا در وضعیت قابل قبولی قرار دارد. چاپ کتاب در قطع پالتویی است که با توجه به حجم مطالب، قطع مناسبی برای خوانندگان کتاب می‌باشد.

۲.۴ کاستی‌ها و نقاط ضعف شکلی

۱.۲.۴ عنوان کتاب

کتاب از عنوان «درآمدی بر نظریه پولطلا: نظام پولی تمدن نوین اسلامی» استفاده کرده است. فارغ از اینکه درباره «نظریه بودن» یا «فرضیه بودن» ایده این کتاب جای بحث

وجود دارد، می‌توان به این نکته اشاره داشت که گرچه به کارگیری پولطلا در نظام پولی یک تحول بزرگ به حساب می‌آید؛ اما نباید فراموش ساخت که تعریف یک نظام پولی صرفاً در نوع پول و نظام پرداخت خلاصه نمی‌شود؛ بلکه انواع سیاست‌های پولی، ابزارهای سیاست پولی، انواع بانکداری، انواع ابزارها و شیوه‌های بانک‌ها در تجهیز و تخصیص منابع و ارائه خدمات بانکی، نقش بانکداری مرکزی در ثبات پولی و کمک به رشد و توسعه مالی اقتصاد، حوزه بانکداری بین‌الملل و... همگی ذیل تعریف نظام پولی قرار می‌گیرند. این درحالی است که کتاب حاضر صرفاً به مقوله پولطلا در ابزارهای پرداخت و مقوله خلق پول تمرکز کرده و به سایر ابعاد مهم نظام پولی نپرداخته است. از این حیث عنوان نمودن «نظام پولی تمدن نوین اسلامی» در عنوان کتاب، چندان جامع و صحیح به نظر نمی‌رسد.

۲.۲.۴ ایرادهای تاییبی و ویراستاری

گرچه متن کتاب از لحاظ ویراستاری در شرایط خوبی قرار دارد اما در برخی از موارد اصطلاحات و کلمات دارای ایراد به چاپ رسیده است:

جدول ۲

صفحه	متن کتاب	ایراد ویراستاری
۲۳	برخی فقها، دیدگاه جالب توجهی درباره ماهیت پول اعتباری مطرح می‌کنند. <u>وی</u> معتقد است پول اعتباری... پول اعتباری...	مرجع ضمیر مفرد «وی»، اسم جمع «برخی فقها» است. بهتر بود عنوان می‌شد «یکی از این فقها معتقد است...»
۵۸	مطابق متون دینی، کسی که طلا و نقره فراوان <u>ذخیر</u> می‌کند.	اشتباه تاییبی کلمه «ذخیره»
۱۲۷	احتمال خصوصیت <u>پوللا</u> در باب دیه	اشتباه تاییبی کلمه «پولطلا»
۱۳۱	و تنها یک راهکار حکومتی است.	اشتباه تاییبی کلمه «حکومتی»
۲۲۳	سپس به <u>مان</u> نسبت از دیه مرد یا زن را برای...	اشتباه تاییبی کلمه «همان»
۲۲۵	نقد و <u>ضعیف</u> پولی به این شکل، مردم <u>با</u> متوجه عمق فاجعه کرده و...	اشتباه تاییبی کلمه «وضعیت» و «را»
۲۵۸	منبع «ماهیت حقوقی اضافه‌برداشت بانک‌ها از بانک مرکزی»	دوبار این منبع در بخش منابع ذکر شده است.

<p>علی‌رغم آنکه در کتاب چندبار به مصاحبه‌های موسویان (به عنوان منتقد) اشاره شده است، اما در منابع انتهایی این اثر معرفی نشده است. این درحالی است که منبع مصاحبه دژپسند در ص ۲۵۵ ذکر شده است.</p>	<p>«منابع کتاب»</p>	<p>۲۵۹</p>
--	---------------------	------------

۵. نقد و بررسی محتوایی اثر

۱.۵ امتیازات و نقاط قوت محتوایی

نویسندگان سعی بسیاری در پوشش ابعاد همه‌جانبه نظریه خود داشته‌اند. پاسخ (هرچند ناقص) به برخی از شبهات و پرسش‌های ناقدین، استفاده مناسب و به‌جا از منابع قرآنی و روایی همراه با ذکر کامل متن عربی و منابع آن، بهره‌گیری از نمودارهای تفهیمی، استفاده به‌روز از آمارها، انجام محاسبات ریاضی در مواقع لازم برای تقویت ابعاد استدلالی متن، تکرار چندباره نکات کلیدی و پرداخت باحوصله به ابعاد ایده اصلی کتاب از جمله امتیازات و نقاط قوت محتوایی اثر برشمرده می‌شود. همچنین می‌توان معرفی «خلق پول بانکی» به عنوان یکی از مهمترین ریشه‌های مشکلات اقتصادی کشور را انتخابی صحیح، هوشمندانه و برخاسته از ادبیات علمی اقتصاد دانست.

۲.۵ کاستی‌ها و نقاط ضعف محتوایی

۱.۲.۵ نقد خاستگاه اثر

آن‌طور که بیان شد خاستگاه این اثر به مبانی فکری و انقلابی جمهوری اسلامی و فقه شیعی متصل دانسته شده و آن را در تقابل صریح با نظام پولی حاکم بر اقتصاد جهان عنوان می‌دارد. ذکر برخی مستندات قرآنی و روایی می‌تواند تاحدی خاستگاه اثر را روشن سازد اما این در حالی است که از نظرات مراجع عظام تقلید و فقهای مجتهد شیعه در تایید پولطلا استفاده مناسبی برده نشده است. همچنین گرچه نقدهایی کلی از بزرگان نظام جمهوری اسلامی ایران به وضع حاضر اقتصاد کشور نقل شده اما هیچ نقل قول مستقیم و مشخصی از کلام ایشان در تایید نظریه پولطلا ارائه نمی‌شود.

۲.۲.۵ نقد روش شناختی اثر

روش شناختی اصلی کتاب مبتنی بر تحلیل‌های توصیفی و نظری است و سعی دارد جهت تبیین و اثبات نظریه پول‌طلا، از پله اول یعنی نهی و طرد پول اعتباری شروع کند.

پول اعتباری که بدون التزام به هیچ‌گونه تعهدی چاپ و انتشار پیدا می‌کند، امکان تضعیف سرمایه‌های مردم و انتقال قدرت خرید به طبقه خاصی از جامعه را فراهم کرده است و دست نظام سرمایه‌داری را برای تصرف و غصب سیستمی اموال مردم باز گذاشته است (ص ۳۱).

هجمه به پول اعتباری در پی درک نادرست سازوکارهای همراه آن است. وقوع تورم حاصل از خلق پول بانکی (که به حق از مشکلات بزرگ اقتصاد امروز کشور است)، بهانه‌ای برای طرفداران پول‌طلا جهت طرد کامل پول اعتباری شده است. درحالی که آنچه باعث تورم شدید و توزیع نامناسب ثروت و درآمد در طبقات جامعه می‌شود، ناشی از ذات پول اعتباری نیست بلکه ناشی از سیاست‌های نادرست پولی و یا اجرای ناقص سیاست‌های صحیح پولی است (ختایی و سیفی‌پور، ۱۳۹۴: ۳). امروزه بانک‌های مرکزی جهان که از همین پول اعتباری استفاده می‌کنند با وضع و اجرای سیاست‌های منضبط پولی توانسته‌اند نرخ تورم را به نحو تحسین‌برانگیزی کنترل کنند به نحوی که اکثر قریب به اتفاق اقتصادهای جهانی با تورمی کمتر از پنج درصد روبه‌رو هستند (ر.ک. پایگاه اطلاعات آماری درگاه بانک جهانی (World Bank) و صندوق بین‌المللی پول (IMF)).

آنچه منجر به رشد نرخ تورم و یا توزیع نامناسب ثروت شده است عمدتاً ناشی از سلطه سیاست مالی بر سیاست پولی، عدم استقلال بانک مرکزی، اقتصاد تک محصولی و وقوع بیماری هلندی، فقدان ابزارهای سیاست پولی، اجرای ناقص سیاست‌های پولی و... است و نه ذات پول اعتباری. جهت تقریب ذهن می‌توان چنین مثال زد که به علت عدم رعایت مقررات راندگی توسط عده‌ای از رانندگان و وقوع تصادف و خسارت جانی و مالی، از اساس مانع وجود خودرو در جامعه شویم و تلاش نماییم از وسیله نقلیه دیگری به جای خودرو استفاده کنیم. حال آنکه می‌توان با رعایت ضوابط و مقررات راهنمایی‌وراندگی، استفاده مناسب و مفیدی از خودرو داشته باشیم.

البته مولفان در صفحه ۵۲ با عبارت «هرچند ممکن است بتوان کشوری را مصون از تورم داخلی یا تورم دلاری فرض نمود»، به نحو تلویحی بیان ما را پذیرفته‌اند و با برگشت

سریع از نقد خود، مبحث دیگری چون ظالمانه بودن خلق پول را پیش کشیده‌اند. این درحالی است که بخش مهمی از استدلال‌های کتاب برای طرد پول اعتباری مبتنی بر گزاره «ایجاد تورم شدید ناشی از پول اعتباری» مستقر شده است. همچنین در بخش انتهایی کتاب (صفحات ۲۱۸-۲۱۵) مطالبی تحت عنوان «توهم انضباط پولی» ایراد شده است که دچار ضعف استدلالی و بعضاً تعارض محتوایی است. اینکه گفته می‌شود «آیا کشورهای موردنظر (کشورهای با تورم پایین) ... توانسته‌اند طی چند دهه از نوسان ارزی مصون بمانند؟» ناظر بر این فرض است که نوسان ارزی همواره منفی و مضر به حال اقتصاد است، حتی اگر در طی چند دهه بروز داشته باشد. بر فرض اینکه پولطلا نرخ تورم را در همه ادوار تاریخی به صفر می‌رساند؛ سوال مهم آن است که آیا این تورم صفر درصدی مناسب و مفید به حال اقتصاد است؟ بنابه نظر کارشناسان اقتصادی وجود تورم کم سطح (در حدود ۲ تا ۳ درصد) همواره برای رشد و رونق اقتصادی ضروری است. به عبارتی مقادیر کم تورم باعث تشویق به مصرف کردن، تهییج اقتصاد و تولید سودآور می‌شود که نتایج مثبتی برای اقتصاد دارد. با این نظر، اگر پولطلا منجر به تورم صفر درصد می‌شود، این یک نقیصه و نه یک حُسن برای این پول کالایی به حساب خواهد آمد.

هم‌چنین در جای دیگر کتاب چنین عنوان می‌شود که

رهبر معظم انقلاب در بیانیه مشهور به بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی... بر عدالت اجتماعی، حفظ ثروت جامعه و افزایش تولید تاکید می‌کنند که این سه آرمان، نه تنها در نظام پول اعتباری امکان تحقق ندارد بلکه چنین سیستم پولی ظالمانه‌ای در تناقض با چنین مطالباتی است (ص ۳۵).

این درحالی است که نگاهی به بهبود ضریب جینی، نرخ رشد اقتصادی، حفظ و افزایش ثروت جامعه و افزایش مستمر تولید در جوامع جهانی طی سال‌های متمادی (ر.ک. پایگاه اطلاعات آماری درگاه بانک جهانی و صندوق بین‌المللی پول)، خود شاهدهی بر بطلان این ادعای نویسندگان است که: در نظام پول اعتباری امکان تحقق عدالت اجتماعی، حفظ ثروت جامعه و افزایش تولید وجود ندارد بلکه در تناقض با چنین مطالباتی است! خطای راهبردی از این نقطه شروع می‌شود که کل نظام اقتصاد جهانی که حاصل تجربه و آزمون و خطای بشریت است به نحو یک‌جا تقبیح و تکفیر می‌شود و راه استفاده از

نقاط قوت و درس گرفتن از نقاط ضعف آن به کل مسدود می‌شود. با این نگاه، هر آنچه از اقتصاد متعارف صادر می‌شود تماماً مصدر خطا و اشتباه است و جامعه وطنی را به اختراع دوباره چرخ رهنمون می‌سازد. البته این عبارت به معنای تایید چشم‌پسته کلیه آموزه‌های اقتصاد متعارف نیست؛ مسلم است که برخی از آموزه‌ها با مبانی فکری اسلامی و سستی ما همخوانی ندارد اما این نمی‌تواند به معنای طرد کل آموزه‌ها و بازگشت به نقطه شروع باشد. حقیقت آنست که نمی‌توان با چشم بستن بر موفقیت‌های اقتصادهای جهانی در مقوله حفظ ثروت و افزایش تولید ملی، نظام پول اعتباری در آنها را به طور کلی تخطئه کرد.

قدم بعدی مولفان در طرد پول اعتباری به عنوان پله اول تبیین و تایید نظریه پول‌طلا، به بیماری هلندی برمی‌گردد. «بیماری هلندی محصول پول اعتباری است ... با پول‌طلا به جای افزایش درآمدهای ارزی، مقدار طلای کشور افزایش می‌یابد ... در شرایط پول‌طلا ریشه بیماری هلندی یعنی نرخ ارز خشکانده می‌شود» (ص ۱۶۵).

در پاسخ باید گفت که فرض شود کشور ایران به کشور ترکیه نفت صادر کرده و در ازای آن از این کشور طلا وارد می‌کند. با کاهش حجم طلا در کشور ترکیه، قیمت آن در این کشور بالا می‌رود. این افزایش قیمت انگیزه خوبی است تا تجار ایرانی با انتقال پول‌طلا به ترکیه، اقدام به واردات (یا قاچاق) ارزان و گسترده از این کشور بکنند. این افزایش واردات و قاچاق با هر بار افزایش قیمت جهانی طلا، از هر کشور دیگری نیز محتمل است و عوارض بیماری هلندی دوباره بر کشور بار خواهد شد. شایان ذکر است به علت ارزش مند بودن قطعات کوچک طلا، قاچاق طلا از کشور با سهولت و در روش‌های نظارت‌گریز و رصدناپذیر انجام خواهد شد.

مولفان در صفحه ۱۶۲ با اشاره به این نکته چنین مرقوم می‌دارند که

... در کوتاه‌مدت قیمت کالاهای ترکیه نسبت به طلا ارزان می‌شوند. یعنی مزیت صادراتی پیدا می‌کنند؛ اما این موضوع موقت است ... بعد از یکسال با افزایش حقوق و هزینه‌ها در ترکیه، مجدداً آن پارچه (کالای صادراتی) گران می‌شود ... فرض کنید قیمت هر تن پارچه ترکیه معادل ۵ سکه طلا باشد. با کاهش ارزش لیر، قیمت هر تن پارچه ترک معادل ۴ سکه می‌شود و مزیت صادراتی به ایران پیدا می‌کند ... با افزایش هزینه‌ها و تورم ناشی از کاهش ارزش لیر در ترکیه، قیمت کالا کم‌کم زیاد می‌شود تا به

تحلیلی بر نظریه پولطلا؛ با نگاهی به کتاب «درآمدی بر ... (وهاب قلیچ) ۳۶۳

تعادل برسد و پارچه مجددا ۵ سکه می‌شود. در این وضعیت همان پارچه قابل صادرات به ترکیه است و یک سکه به اموال ایران اضافه شده است.

خطای رخ داده در این استدلال، غفلت از این نکته است که با رخداد تورم در ترکیه نه تنها قیمت پارچه و کالاهای صادراتی بلکه خود طلا هم گران می‌شود و نمی‌توان اثر تورم ترکیه را صرفاً بر روی پارچه لحاظ کرد اما از اثر آن بر ارزش طلا غافل شد. از این حیث روش‌شناختی کتاب، بر شالوده‌ای نامطمئن و سست بنا شده است. شالوده‌ای که مبتنی بر طرد کامل پول اعتباری، در پی یافتن جایگزینی با عنوان «پولطلا» است، حال آنکه این شالوده به علت نقص نظری و عدم پاسخ به شبهات مطرح نمی‌تواند پایه مستحکمی برای رجوع به پول کالایی و جایگزینی کامل آن به جای پول اعتباری باشد.

۳.۲.۵ نقد میزان انطباق و جامعیت اثر

محتوای کتاب با عنوان و سرفصل‌های کتاب دارای انطباق خوبی است؛ اما از حیث جامعیت اثر بهتر آن بود که درخصوص سابقه این نظریه در سایر کشورها و مطالعات خارجی کاوشی گسترده صورت می‌گرفت.

۴.۲.۵ نقد میزان نوآوری و روزآمدی اثر

با توجه به جدید بودن نظریه پولطلا در ادبیات علمی کشور و عدم وجود اثری مشابه با اثر حاضر در بازار نشر ایران، می‌توان اذعان داشت که این کتاب از نوآوری و روزآمدی خوبی برخوردار است.

۵.۲.۵ نقد چهارچوب مفهومی اثر

چهارچوب مفهومی اثر، با این پیش‌فرض که پول اعتباری محصول تمدن غرب و پولطلا معیار پول اسلامی است (ر.ک. صص ۴۴-۴۰)، چنین وانمود می‌سازد که انحصار پولطلا به عنوان پول اسلامی اثبات شده است (ص ۹۴) و «پول مورد نظر اسلام، سکه ضرب شده طلاست» (ص ۲۳۴).

این درحالی است که اولاً دینار به عنوان سکه طلایی نخستین بار در دوران جمهوری رم ضرب شده است. واژه دینار از واژه دنا ریوس یونانی گرفته شده و سابقه استفاده از آن

به دوره ساسانی و روم باستان (دوره‌های قبل از اسلام) بازمی‌گردد. با ظهور اسلام، استفاده از این پول به نحو «امضایی» و نه تاسیسی و انحصاری مورد تأیید شارع قرار گرفت. این به این معنا نیست که پولطلا «پول انحصاری اسلام» است بلکه نشان می‌دهد که بنابه خصلت‌های مناسبی که این مسکوک داشت و ضمن پذیرش آحاد جامعه، به تسهیل مبادلات نیز کمک می‌کرد، مورد تأیید و امضای شارع قرار گرفته است.

ثانیا چنانچه پول اعتباری، یک پول برآمده از فرهنگ و تمدن غرب است که سنخیتی با مبانی و آموزه‌های اسلامی ندارد، پس چگونه است که مشهور فقهای اسلامی در طول قرن‌های متمادی (از صدر اسلام تا کنون) و خصوصا در دوره انقلاب شکوهمند اسلامی تحت زعامت حضرت امام (ره) و مقام معظم رهبری دستوری مبنی بر طرد پول اعتباری و جانشینی کامل پولطلا با آن از سوی ایشان مشاهده نشده است؟ حتی فراتر از آن نه تنها پول اعتباری، مطرود فقهای اسلامی نبوده بلکه عموم جریان‌های مالی خمس، شهریه و وجوهات را با همین پول اعتباری ترتیب می‌داده‌اند و می‌دهند، کماآنکه گزینه مراجعه به مسکوکات طلائی و جانشینی کامل آن با پول اعتباری هم برای آنان همواره دردسترس بوده است. بنابراین برخلاف نظر مولفان کتاب، پولطلا «پول اسلامی» نیست بلکه نهایتا موردتأیید اسلام قرار دارد.

هم‌چنین بخش دیگری از چارچوب مفهومی این اثر آنگونه که در صفحات ۹۴ تا ۱۳۸ عنوان شده است، به مقوله زکات و دیه، اهمیت و ضرورت آنها در جامعه اسلامی و موضوعیت داشتن پولطلا در محاسبه آن می‌پردازد. به نظر می‌رسد صرف اثبات کاربرد پولطلا در زکات و دیه نمی‌تواند به معنای حذف کامل ریال و پول اعتباری از اقتصاد باشد. این امکان که طلا در بخش‌هایی از فعالیت‌های اقتصادی همچون پرداخت قرض، مهریه، دیه، زکات و... مورد استفاده باشد مورد مخالفت نیست و اتفاقا می‌تواند قابل توصیه نیز باشد؛ نکته آنجاست که این کاربرد دلیلی بر ضرورت حذف پول اعتباری و جایگزینی کامل با پول کالایی قلمداد نمی‌شود و به نوعی نمی‌توان از جزء به کل نتیجه‌گیری کرد. هم‌چنین در حکومت اسلامی اخذ مالیات‌های حاکمیتی، مشروع، پرکاربرد و قابل سیاست‌گذاری است و می‌تواند در کنار زکات مورد استفاده قرار گیرد.

نکته بعدی در نقد چارچوب مفهومی اثر اینکه حذف پول اعتباری از اقتصاد جهانی و جایگزینی پولطلا با یک مانع توسعه‌ای روبرو است. تبیین این مانع بدین شکل است که

طلا کالایی محدود در جهان است و همانند پول اعتباری قابلیت افزایش به دست بشر را ندارد. از سوی دیگر رشد اقتصادی همواره نیاز به افزایش متناسب حجم پول در جریان دارد. حال با لحاظ پولطلا و محدودیت استخراج طلا از معادن، رشد اقتصاد جهانی به پشتوانه چه افزایشی در حجم طلا صورت خواهد پذیرفت؟

مطلب آخر در نقد چارچوب مفهومی اثر اینکه به این پرسش پاسخ داده نشده است که اگر نظام نظریه پولطلا به این مقدار جامعیت دارد و در حذف تورم، کنترل نقدینگی، مهار نوسانات قیمتی و تثبیت ارزش پول و ثبات مالی و اقتصادی اثرگذاری بالایی دارد، پس چرا هیچ کشوری تاکنون اقدام به حذف پول ملی اعتباری خود و جایگزینی آن با پولطلا نکرده است؟ حتی این تغییر پول در کشورهایی که از ذخائر فراوان طلا نسبت به سایر کشورها برخوردار هستند نیز مشاهده نشده است.

۶.۲.۵ نقد برخی از گزاره‌ها و استدلال‌های اثر

۱. «علت اینکه اوراق نقدیه (پول اعتباری)، عرفاً مالیت پیدا کرده و در میان مردم، به عنوان مال پذیرفته شده است، تعهد بانک نسبت به حفظ قدرت خرید است» (ص ۲۴).

بنا به ماده اول قانون پولی و بانکی کشور مصوب ۱۳۵۱ که در سال ۱۳۹۶ نیز تایید دوباره شده است، هر ریال برابر با یکصد گرم طلای ۲۴ عیار است. بر این مبنا، مولفین چنین برداشت نمودند که تعهد بانک نسبت به حفظ قدرت خرید پول، علت مالیت آن است. تناقض موجود در این گزاره آن است که امروزه به نحو عرفی مسلم شده است که بانک، تعهدی بر حفظ قدرت خرید پول ندارد و این قدرت هر ساله با وقوع تورم، کاهش می‌یابد؛ اما همچنان پول جاری به عنوان مال میان مردم دارای اعتبار است و در مبادلات روزمره به قوت مورد استفاده قرار می‌گیرد. گرچه ممکن است از کارایی پول به عنوان «ذخیره ارزش» تاحدی کاسته شده باشد اما این به معنای از بین رفتن مالیت پول در عرف جامعه نیست. از این جهت به نظر می‌رسد امروزه «مقبولیت عمومی» و «اعتبار حاکمیتی» در پول است که منجر به مالیت داشتن آن شده است مگر نه آن که در حال حاضر خبری از تعهد به حفظ قدرت خرید پول وجود ندارد.

همچنین در جای دیگر کتاب اذعان می‌دارد که «در همه ارزشهای اعتباری، تعهد بانک مبنی بر حفظ ارزش پول از طریق خلق پول بانکی نقض شده و حتی امضایی که بر روی

اسکناس‌ها وجود دارد و این تعهد را معتبر می‌شمارد، نادیده گرفته شده است» (ص ۵۹) - (تکرار این مفهوم در ص ۶۴).

شاید در گذشته امضای روی اسکناس‌ها بیانگر تعهدات مالی دوطرفه بوده است اما امروزه امضای روی اسکناس‌ها بیشتر جهت رعایت یک سنت قدیمی و نمادین، ممانعت از جعل اسکناس و نمایش اعتباردهی حاکمیت به اسکناس است و این موضوع مورد تایید و قبول آحاد مردم جامعه به عنوان دارندگان اسکناس می‌باشد. براساس پژوهش انجام گرفته، روی ۹۵ درصد از اسکناس‌ها حداقل یک امضا وجود دارد (حدود نیمی از کشورها اسکناس‌هایی با دو امضا منتشر می‌کنند)؛ در این میان اسکناس‌های بدون امضا غیرمتداول هستند و تنها در هفت کشور آذربایجان، بلاروس، لائوس، میانمار، روسیه، ویتنام و ازبکستان اینگونه اسکناس‌ها دیده می‌شود. همچنین در معدود کشورهایی چون چین، ژاپن و جمهوری کره مهرهای چاپی (تمبر یا مهر) مورد استفاده قرار می‌گیرند (Lonnberg, 2008: 48-52). بنابراین مشاهده می‌شود که در عصر حاضر امضای روی اسکناس به معنای تعهد حفظ ارزش پول نیست و عموم اسکناس‌های امضادار می‌توانند دچار کاهش ارزش پول شوند. جهت تبیین بهتر نقد باید از مولفان کتاب پرسید که آیا در گوشه‌ای از جهان، در پی کاهش ارزش اسکناس، فرد امضاکننده اسکناس به‌خاطر امضا تحت پیگیری قانونی قرار گرفته است؟

۲. «در بانکداری به اصطلاح اسلامی، حساب جاری با عنوان قرض بدون بهره معرفی کرده‌اند، درحالی‌که در سپرده جاری، نه سپرده‌گذار و نه بانک به دنبال هدف‌های خیرخواهانه و قرض الحسنه نیستند» (ص ۳۹).

قرض در لغت به معنای این است که یک نفر مالی را به دیگری پرداخت می‌کند تا بدل آن را به او بازگرداند (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲ق: ۶۶۶). از لحاظ فقهی نیز قرض عبارت است از اینکه فردی مالی را که ملک دیگری کند، به این شرط که دریافت‌کننده مال متعهد (مشغول‌الذمه) و ضامن باشد که خود آن مال (مثل) یا قیمت آن را بازگرداند (موسوی خمینی، ۱۴۱۶ق، ج ۲: ۲۱). آنطور که مشخص است شرط نیت اهداف خیرخواهانه و خدایسندانه در تعریف قرض، وجود ندارد و برخی این شرط نیت را نه در عقد «قرض» بلکه در عقد «قرض الحسنه» لازم می‌دانند. آنچه امروزه در نظام پولی و بانکی متعارف و ربوی به نحو گسترده‌ای مورد استعمال قرار دارد، «قرض» معادل کلمه

Loan است که از ماهیت قرض الحسنه معادل کلمه Qard al-Hasan در سنت اسلامی فاصله زیادی دارد. گرچه بنابه استفاده مکرر این دو عبارت به جای یکدیگر در ادبیات اقتصادی ایران می‌توان از این خلط عبارات چشم‌پوشی نمود.

۳. هنوز مردم ایران براساس سابقه تاریخی مبارزه با پادشاهی، ریال را قبول ندارند و تومان ثابت شده با دینار (پولطلا) را واحد پولی خود می‌دانند.» (ص ۵۵)

آنچه از عرف جامعه ایران برمی‌آید، ریال همچنان مورد پذیرش و مقبولیت آحاد جامعه است و نظام جمهوری اسلامی ایران آن را واحد رسمی پول خود اعلام داشته و نظام رسمی حسابداری کشور بر این واحد پول استوار است. بنابراین روشن است که استفاده بیشتر از تومان (با حفظ تناسب یک‌دهم ارزش ریال) برای راحتی و سهولت در معاملات است و نه برای طرد ریال به‌خاطر سابقه تاریخی مبارزه با پادشاهی! هم‌چنین امروزه کم‌تر کسی معنای تومان ثابت شده با دینار (پولطلا) را درک می‌کند.

۴. «بانک‌ها بدون هیچگونه خطرپذیری، کاغذهایی را چاپ می‌کنند و در اختیار تولیدکنندگان قرار می‌دهند و سود این وام را از تولیدکننده مطالبه می‌نمایند» (ص ۶۱).

آنچه مولفان در این گزاره به آن متعرض شده‌اند، بانکداری مدرن یا همان بانکداری مبتنی بر خلق پول از هیچ است. این در صورتی است که براساس بانکداری اسلامی و قانون عملیات بانکی بدون ربا، بانک امکان این کار را ندارد و بایستی مبتنی بر قاعده وکالت در سپرده‌های سرمایه‌گذاری مدت‌دار منابع سپرده‌گذاران را به وکالت از سپرده‌گذاران به تسهیلات‌گیرندگان، تخصیص دهند (ر.ک. قلیچ، ۱۳۹۸ الف). آنچه در متن کتاب مشاهده می‌شود عدم نقد قاعده وکالت در بانکداری بدون ربا است و صرفاً تمرکز بر حالتی است که خارج از اسلوب فعلی بانکداری بدون ربا قرار دارد. از این‌رو بهتر بود در یک بحث نظری، قاعده مرسوم در بانکداری بدون ربا که همان بانکداری مبتنی بر وکالت است، مورد نقد و بررسی بیشتری قرار می‌گرفت.

ربوی بودن بستر پول اعتباری، دلیل دیگر حرمت خلق پول بانکی است... حجم مشخص از پول اعتباری، به دلیل آنکه از سیستم بانکی خارج نمی‌شود و از حسابی به حساب دیگر جابه‌جا می‌شود، بارها و بارها با کسر نرخ ذخیره قانونی، به افراد مختلف با تعیین نرخ بهره وام داده می‌شود! چنین عملی همان روشی است که

اصطلاحاً می‌گویند پول کار می‌کند و فقه شیعه در صورتی که به ماهیت چنین عملی آگاهی دقیق پیدا کند، شکی در ربوی بودن سیستم بانکی نمی‌کند (ص ۶۳-۶۲).

آنچه مولفین به آن نقد می‌کنند، هرچه باشد در مفهوم ربا قرار نمی‌گیرد. ربا در ادبیات دینی تعریف مشخصی دارد. مشهور فقها شرط زیاده در عقد قرض را ربا می‌دانند (حلی، ۱۴۲۰ ق، ج. ۱۲: ۲۸۲ و نجفی، ۱۴۱۵ ق، ج. ۲۵: ۵؛ شهید ثانی، ۱۴۱۰ ق، ج. ۱: ۶۵۳). البته ربای معاملی و ربای جاهلی نیز دو نوع دیگر ربا است که اولی در معامله کالا با کالا و دومی در افزون بر بدهی در ازای تمديد مهلت جریان می‌یابد. شایان ذکر است عارضه خلق پول بدون ضابطه عموماً ذیل قاعده ممنوعیت اکل مال به باطل بحث می‌شود و نه قاعده ممنوعیت ربا.

۶. «تصور غلط... این است که قیمت طلا را متغیر می‌پندارند، در حالیکه آنچه در حال تغییر است، نرخ ارزهای اعتباری می‌باشد و اگر قیمت طلا به ظاهر تغییر می‌کند، به دلیل نوسان پول‌های اعتباری چنین تصویری به وجود می‌آید» (ص ۷۴)؛ «طلا گران یا ارزان نمی‌شود، بلکه ارزش ریال و دلار تغییر می‌کند» (ص ۱۴۷)؛ «باید توجه داشت که طلا هیچ‌گاه نوسان ندارد» (ص ۱۶۱).

اولاً طلا همانند هر کالای دیگر متأثر از میزان عرضه و تقاضای خود و کالاهای جانشین و مکمل خود است. کشف معادن جدید طلا، وقوع تحریم، جنگ، منازعات سیاسی و منطقه‌ای و... همگی می‌تواند تقاضا و عرضه طلا در جهان را متأثر سازد و بر ارزش آن اثرگذاری بنماید. فرض شود خبری مبنی بر کشف ویروس جدیدی منتشر شود که فقط بر روی طلا زنده می‌ماند یا دانشمندان عوارضی منفی از استفاده از طلای زینتی بر سلامت و بهداشت افراد را اعلان کنند؛ آیا این اخبار منجر به کاهش تقاضا و افت ارزش طلا نخواهد شد؟

دوم اینکه به نظر مولفان، نوسان ارزش پول اعتباری منجر به جهالت ثمن معاملاتی می‌شود که با پول اعتباری انجام می‌پذیرد و «برخی این احتمال را مطرح کرده‌اند که معامله با پول‌های اعتباری به دلیل جهالت ثمن، باطل است» (ص ۶۶). این در صورتی است که نشان داده شده طلا نیز بنا به ویژگی‌های کالایی خود و داشتن مازاد احتمالی تقاضا و یا عرضه، امکان نوسان ارزش را در خود دارد.

سوم آنکه به فرض آنکه بنا به نظر طرفداران پولطلا، از کل نظام پولی جمهوری اسلامی ایران، ریال حذف شود و پولطلا جایگزین آن گردد. در این وضعیت بنا به استقرار پول اعتباری در جهان، طلا هم‌چنان با پول اعتباری هم‌چون دلار و یورو ارزش‌گذاری می‌شود و این امکان نوسان ارزش طلای داخل کشور را هم‌چنان فراهم می‌سازد. به عنوان مثال اگر نظام پولی ایران به نحو کامل مبتنی بر پولطلا شود و در خارج از مرزهای کشور ارزش طلا در برابر دلار افزایش بیابد. این امکان وجود دارد که سکه‌های طلا از کشور به نحو قاچاق خارج شده و در بیرون مرزها به دلار و سپس به کالا جهت واردات یا قاچاق ارزان‌قیمت به کشور تبدیل شود یا در خارج از کشور به صورت زمین و مسکن و یا تامین سرمایه یک بنگاه خارجی اقتصادی حبس شود.

۷.

عقد مضاربه ... بر بستر پول ثابت قابل تحقق می‌باشد. در غیر اینصورت ممکن است ارزش پول اعتباری در گذر زمان کاهش یابد و به همین دلیل، مبلغ اسمی سرمایه بالا برود و در حالی که سرمایه‌پذیر ضرر کرده است و باید در ضرر شریک شود، سودی هم برای خود مطالبه می‌کند. به عنوان مثال، شخصی در سال ۱۳۹۶ مبلغ ۲۰ میلیون تومان در قالب عقد مضاربه به طرف دومی می‌دهد که با آن بخرد و با درآمد مسافرخشی، سود یا زیان برابر دریافت نماید. این قرارداد یکساله است و در سال ۱۳۹۷ به پایان می‌رسد. در انتهای قرارداد، قیمت پراید ۵۰ میلیون تومان و درآمد کل یک سال ۲۴ میلیون تومان بوده است. بنابراین مبلغ کل ۴۴ میلیون تومان برآورد می‌گردد. به سرمایه‌گذار ۲۲ میلیون تومان سود و پول اولیه‌اش ... و راننده هم ۲۲ میلیون تومان می‌برد. اکنون سرمایه‌گذار با ۴۲ میلیون تومان نمی‌تواند خودروی اول را بخرد و نه تنها سود نکرده بلکه متضرر هم هست. اما طرف کارکننده از ضرر سرمایه‌گذار سود خود را برمی‌دارد. این مثال ... در شرایط پولطلا اتفاق نمی‌افتد (صص ۷۳-۷۲).

به نظر می‌رسد در این بخش مفهوم مضاربه دچار کژفهمی شده است. مضاربه یعنی قرارداد مال در اختیار دیگری به منظور تجارت و تحصیل سود به گونه‌ای که سود به دست آمده بین مالک و تاجر تقسیم می‌شود (ابن منظور، ۱۴۱۴ق، ج ۱: ۵۴۵). بنا به نظر فقه امامیه، مضاربه یکی از قراردادهایی است که در بخش اقتصاد بازرگانی مورد استفاده قرار می‌گیرد و در آن یکی از طرفین سرمایه خود را در اختیار دیگری قرار می‌دهد تا با آن

به تجارت و بازرگانی پرداخته و سودی که از این راه به دست می‌آید بین آن دو تقسیم شود (موسویان و بهاری، ۱۳۹۱: ۳۹۳)؛ از این رو خرید خودرو و مسافركشی اصلاً در قالب عقد مضاربه قرار نمی‌گیرد. کما آنکه در قراردادهای عرفی شبیه با مثال عنوان شده، خرید خودرو با پول سرمایه‌گذار است و مالکیت خودرو تماماً به سرمایه‌گذار تعلق دارد و فرد عامل (راننده) صرفاً با خودرو کار می‌کند و مالکیتی در خودرو نخواهد داشت. از این رو با افزایش قیمت خودرو، سرمایه سرمایه‌گذار رشد می‌کند و کل رشد ارزش خودرو بنا به قاعده تبعیت نماء از اصل به سرمایه‌گذار می‌رسد. در اینگونه قراردادها، صرفاً سود حاصل شده از کار مسافركشی به نسبت توافق شده از پیش بین سرمایه‌گذار و راننده تقسیم می‌شود. بنابراین روشن است که برداشت مولفان از مضاربه و متضرر شدن سرمایه‌گذار اشتباه بوده است.

۸ «با تحویل طلای بانک مرکزی به قیمت روز [به مردم] و جمع‌آوری و محو ریال، جریان پول‌طلا بدون هیچ شوک قیمتی محقق می‌گردد» (ص ۱۴۸). «مقدار کمی از طلای موجود در ذخائر بانک مرکزی، برای پول‌طلا کافی است» (ص ۱۶۰). «بانک مرکزی ریال را از متقاضی پول‌طلا دریافت و محو می‌کند. سپس از ذخائر طلای خود سکه ضرب می‌کند و تحویل می‌دهد یعنی مثل طلا فروش عمل می‌کند ... حدود ۱۲ درصد ذخائر بانک مرکزی برای این کار کافی است» (ص ۱۷۳). «ماهیت شبه‌پول بدهی است و باید به صورت ریالی تسویه شود و نه طلائی» (ص ۱۸۲). «فقط برای جایگزینی دارایی ریالی «پول» [و نه شبه‌پول] باید طلا تامین کرد» (ص ۱۸۵).

در اوایل سال ۹۷ ... با استفاده از حدود ۱۱ درصد حجم طلای بانک مرکزی، جایگزینی ریال با پول‌طلا ممکن بود. یعنی با آن عدد، حدود ۴۰۰ تن طلا برای جایگزینی پول کشور لازم داریم. در حالیکه ۹ برابر این مقدار، در ذخایر طلای کشور موجود است و همین حدود در ذخائر جامعه وجود دارد (ص ۱۵۲).

طرفداران این نظریه بر این باور هستند که شبه‌پول به نحو ریالی در تقابل سپرده با تسهیلات با یکدیگر تسویه می‌شود و صرفاً کافی است که پول (و نه شبه‌پول) توسط بانک مرکزی با پول‌طلا جایگزین شود. براساس محاسبات کتاب مطابق آمارهای اوایل سال ۱۳۹۷ از ۱۵۰۰ هزار میلیارد تومان نقدینگی، سهم پول حدود ۲۰۰ هزار میلیارد تومان است و مابقی را شبه‌پول تشکیل می‌دهد. با لحاظ هر گرم طلای ۲۴ عیار به قیمت

تحلیلی بر نظریه پولطلا؛ با نگاهی به کتاب «درآمدی بر ... (وهاب قلیچ) ۳۷۱

۵۰۰ هزار تومان به ۴۰۰ تن طلا برای این جایگزینی کامل نیاز است (ص ۱۸۶). مولفان در ادامه با ذکر آماری از سازمان اطلاعات مرکزی آمریکا ذخائر طلا و ارز بانک مرکزی را ۱۳۳ میلیارد دلار دانستند و با محاسبات انجام داده به این نتیجه رسیده‌اند که «بانک مرکزی اکنون معادل ۳۴۱۰ تن طلا دارد»!! (ص ۱۸۷).

در این استدلال چند خطای راهبردی به چشم می‌خورد. اول اینکه آنچه آمار مذکور بدان اشاره دارد جمع ذخائر طلا و ارز در بانک مرکزی است و نه تنها ذخائر طلا؛ این در حالی است که سهم بسیار عمده از این مبلغ به ارز اختصاص دارد و نه طلا؛ در حالی که مولفان کتاب در اشتباهی فاحش کل ۱۳۳ میلیارد دلار را معادل با ذخائر طلای بانک مرکزی محاسبه نموده‌اند. این در صورتی است که بنا به جدول دارایی‌های بانک مرکزی، ارزش کل دارایی‌های خارجی^۲ بانک مرکزی در خرداد سال ۱۳۹۷ حدود ۴۶۰ هزار میلیارد تومان عنوان شده است. این بدین معناست که برای تبدیل پول (و نه حتی شبه‌پول) (که حدود ۲۰۶ هزار میلیارد تومان در تاریخ مذکور بوده است) به پولطلا باید نیمی از دارایی‌های خارجی بانک مرکزی از این بانک خارج شود!! همچنین اگر خوشبینانه فرض کنیم که یک‌چهارم کل این دارایی‌های خارجی از جنس ذخائر طلا باشد (در حالیکه سهم بسیار کم‌تری از این دارایی‌ها به طلا اختصاص دارد) و با حساب قیمت ۲۷۰ هزار تومانی هر گرم طلای ۲۴ عیار در خرداد سال ۹۷، کل ذخائر طلایی این بانک صرفاً حدود ۴۲۶ تن طلا خواهد بود که از عدد محاسباتی کتاب (ص ۱۸۷) یعنی ۳۴۱۰ تن طلا فاصله معنی‌داری دارد.

دوم این‌که دارایی‌های خارجی بانک‌های مرکزی پشتوانه و تکیه‌گاه اقتصاد و حاکمیت هر کشوری در شوک‌های داخلی و خارجی آن کشور است. پیشنهاد جمع‌آوری و امحای ریال و به‌جای آن، توزیع ذخائر طلای بانک مرکزی در جامعه معنایی جز خالی کردن پشتوانه بانک مرکزی و سست شدن پایه‌های اقتصاد از حیث امنیت اقتصادی ندارد. سوم این‌که تسویه شبه‌پول در تقابل سپرده و تسهیلات بسیار ساده‌اندیشانه است. اگر به این راحتی می‌توان شبه‌پول را امحا کرد و اثرات سوء آن را از اقتصاد پاک کرد، دیگر هیچ دولتی در جهان نگران افزایش شبه‌پول در اقتصاد نمی‌شد و هر ساله آن را امحا می‌نمود. علاوه بر اینکه در اینجا باید ناهمسانی مقداری و ناهمسانی زمانی بین سپرده‌های کوتاه‌مدت (بخشی از شبه‌پول) با تسهیلات بلندمدت را هم در نظر گرفت.

۹. «امکان تقلب در ضرب سکه بسیار کمتر از امکان تقلب در جعل ریال و دلار است ... زرگرها ابزارهای آسانی برای تشخیص عیار طلا دارند» (ص ۱۶۹).

نقد وارد بر این گزاره آن است که مولفان اثر، حالت خاصی که یک طرف معامله همواره یک زرگر متخصص است را ملاک قرار داده‌اند. حال آنکه افراد عامی در مبادلات روزمره با یکدیگر از تخصص و تبجر زرگرها برخوردار نیستند و امکان شناسایی اختلاط طلا با فلز بی‌ارزش و پایین آمدن عیار طلا را ندارند. گواه این بیان آنست که در حال حاضر افراد جامعه، خرید سکه طلا را صرفاً از سکه‌فروشی‌ها و صرافی‌های مجاز و نه از دست مردم غریبه انجام می‌دهند و همیشه حضور یک زرگر معتبر در یکسوی معاملات طلائی برای مردم ضروری احساس می‌شود. همچنین ارزش یک سکه پولطلا قطعاً از ارزش یک برگ اسکناس ریال بالاتر است از این‌رو انگیزه برای کاهش عیار طلا بیشتر از انگیزه جعل برگ اسکناس خواهد بود.

۱۰.

با صفر شدن خلق پول بانک مرکزی در شرایط پولطلا، خلق پول بانک‌های تجاری هم صفر می‌شود. این فرمول اقتصادی و خودکنترلی سیستمی پولطلا است ... جلوگیری از خیانت در پولطلائی دیجیتال هم مکانیزم خودکنترل دارد. هنگامی که ضراب سکه یا بانکدار، اعتباری بیشتر از مقدار طلای ذخیره شده صادر کند، نسبت قیمتی طلا با اعتبارش تغییر می‌کند ... در صورتی که اعتباراتی بیش از طلای موجود صادر شود، طلا به سرعت قیمتش افزایش پیدا می‌کند. در این وضعیت مردم متوجه خیانت شده و به سرعت اصل طلای خود را مطالبه می‌کنند. مانند این است که احساس شود موسسه مالی اعتباری‌ای در حال ورشکستگی است. در اینجا سیستم شتاب مجبور است سوءاستفاده احتمالی‌اش را با فروش اموال خودش جبران کند و طلای مردم را بدهد و در برابر این عمل مجرمانه مجازات شود (صص ۱۷۷-۱۷۶).

روشن است که در این استدلال، یک ساده‌انگاری لحاظ شده است. اولاً افزایش قیمت طلا متناسب با قیمت جهانی طلا در بازارهای خارجی نیز است (چراکه نمی‌توان ارز اعتباری را از نظام اقتصادی دنیا حذف نمود) و صرف گران شدن طلا نمی‌تواند گویای صدور اعتبارات بیش از طلای ذخیره شده و نشانه رخداد خیانت (به قول مولفان) باشد. دوم آن‌که در یک اقتصاد با تعداد زیادی بانک، در پی افزایش قیمت طلا، سپرده‌گذاران

پولطلا از کجا خواهند فهمید که صدور اعتبارات بیش از طلای ذخیره شده، ناشی از عملکرد بانک خودشان است یا سایر بانک‌ها تا عزم تنبیه کردن بانک خود را بنمایند؟!۱۱

اگر کسی مدعی شود که در بستر نظام پول اعتباری، بر فرض کشوری می‌تواند دقیقاً مطابق تولید ناخالص ملی و هماهنگ با نرخ رشد، خلق پول کند، بازهم چنین روشی ظالمانه است. دلیلش آن است که بهره پول جدید را بانک می‌برد و این یک انحصار ظالمانه است. نتیجه آنکه بر فرض محال، اگر کشوری بتواند طی چند دهه، نوسان پولی خود را صفر نگه دارد، بحث ظالمانه بودن پول اعتباری همچنان به قوت خود باقی است (ص ۲۱۸).

مشخص نیست چرا مولفان کتاب اصرار بر تقبیح عملیات بانکی در هر حالت و صورتی دارند. در بانکداری بدون ربا سود تسهیلات و عملیات بانکی (تامین‌شده از منبع سپرده‌ها) بنا به قاعده تبعیت نماء از اصل به سپرده‌گذاران تعلق می‌گیرد و بانک صرفاً حق الوکاله خود را دریافت می‌دارد. حال چنانچه در پی یک فعالیت اقتصادی که با تسهیلات بانکی تامین مالی شده است سودی حاصل شود، جدا از سهم تولیدکننده و تسهیلات‌گیرنده، سود تسهیلات هم به واسطه وکالت بانکی به سپرده‌گذار می‌رسد و در مجموع بهره حاصل در جیب صاحبان سرمایه (سپرده‌گذاران) و عاملان کار و تلاش اقتصادی (تولیدکنندگان تسهیلات‌گیرنده) جای می‌گیرد.^۳ چنانچه انضباط پولی و رعایت اصول ترازنامه بانکی رخ دهد سهم مدیریت بانک در جریان تخصیص منابع صرفاً دریافت حق الوکاله خواهد بود.

۶. نتیجه‌گیری

امروزه چالش‌های خلق پول بدون پشتوانه در برهم زدن تعادل‌های اقتصادی و ایجاد شکاف طبقاتی محل بحث و تبادل نظر محافل کارشناسی قرار دارد. ناظر به این چالش‌ها، برخی از محققین ایده‌ای تحت عنوان «به‌کارگیری پولطلا» را مطرح کرده‌اند. براساس چهارچوب مفهومی این نظریه، افراد می‌توانند فعالیت‌های پولی خود را از پول اعتباری به طلا منتقل کنند. همچنین شرکت‌ها و مؤسسات خصوصی می‌توانند از طلا برای تقاضای معاملاتی و ذخایر احتیاطی و همچنین کارکردهایی مانند پرداخت حقوق کارکنان

استفاده کنند. افزون بر این پیشنهاد شده است نهادها و ارگان‌های حاکمیتی مانند حوزه‌های علمیه، آستان قدس و به خصوص نهادهای تحت تحریم هم گردش مالی خود را از «پول اعتباری» به «طلا» انتقال دهند. موافقان طرح جایگزینی پولطلا در مبادلات مالی معتقدند استفاده از طلا باعث می‌شود در طولانی‌مدت ارزش پول کم نشود، هم‌چنین قابلیت استفاده سریع از آن وجود دارد، همیشه و در همه جای دنیا مورد پسند و اقبال بوده و نگهداری و پس‌انداز آن آسان است؛ از سویی دیگر شبیه ربوی در قرض دادن آن نیز ایجاد نمی‌شود؛ چرا که دقیقاً معادل طلای قرض داده شده، بازپس گرفته می‌شود و نیازی به پرداخت مازاد (آنچنان که در قرض پول اعتباری جهت جبران کاهش ارزش مطرح است) به وجود نخواهد آمد. هم‌چنین طرفداران این ایده بر این باورند که به‌کارگیری «پولطلا» در جایگزینی کامل آن به جای پول اعتباری، می‌تواند باعث عبور از چالش‌های خلق پول بدون پشتوانه شود و زمینه جدیدی را در تحقق عدالت اقتصادی و اجتماعی و کنترل حجم نقدینگی در اقتصاد بگشاید. گذشته از آنکه پیاده‌سازی این طرح منجر به افول «نهاد پول اعتباری» با پرچم‌داری دلار شده و می‌تواند «هژمونی دلار» را در جهان به چالش بکشد! گرچه برخی طرفداران نظریه پولطلا، مخالفان را به دسته اقتصاددانان غرب‌گرا و لیبرال و معارضان تمدن و سبک زندگی ایرانی اسلامی منتسب می‌کنند؛ اما این ادعا باعث نمی‌شود که باب مذاقه و نقد کارشناسانه این ایده در محافل علمی و یادداشت‌های تحلیلی بسته شود.

کتاب «درآمدی بر نظریه پولطلا: نظام پولی تمدن نوین اسلامی» از برجسته‌ترین کتاب‌های نگارش شده در تبیین نظریه پولطلا است که می‌توان آن را تلاشی دغدغه‌مند با نیت رفع چالش‌های نظام پولی و بانکی و ارائه الگویی جدید و ساختارشکنانه دانست که پیشنهاد جایگزینی کامل پولطلا به جای پول رایج در مناسبات اقتصادی را طرح می‌کند. مقاله حاضر با نقد و بررسی کتاب مذکور سعی در تبیین مهمترین ایرادات شکلی و محتوایی این اثر داشته است. بنابر نتیجه این تحقیق، نظریه مذکور از قوت چندانی برخوردار نیست و علیرغم ادعای مولفان نتوانسته است به ابهام‌ها و پرسش‌های اساسی منتقدین، پاسخ علمی و قانع‌کننده ارائه دهد. شاید اگر مولفان و طرفداران نظریه پولطلا بر استفاده هم‌زمان از طلا در مبادلات اقتصادی (و نه حذف کامل پول اعتباری) تاکید می‌کردند، این اثر می‌توانست کاربردهای بیشتری در اقتصاد امروز داشته باشد.

توصیه آخر آنکه اولاً به نظر می‌رسد انتساب مخالفان یک ایده به یک طیف تفکری خاص، تنها باعث مسدود شدن باب مباحثات علمی و کارشناسی شده و نتیجه‌ای جز انزوای نظریه‌پردازان هم‌سو و محرومیت خودساخته از نظرات سازنده، اصلاحی و تکمیلی در بر نخواهد داشت. رعایت این نکته زمانی بیشتر احساس می‌شود که تمسک به فرهنگ تمدن اسلامی-ایرانی پشتیبان و مبنای خلق ایده از سوی ایده‌پردازان عنوان می‌شود. ثانیاً چالش‌های وضعیت فعلی خلق پول از حیث اثرگذاری سوء بر جریان‌های اقتصادی قابل کتمان و انکار نیست؛ اما بهتر آنست که راه‌حل رفع و یا تخفیف این چالش‌ها را در پیشنهاداتی همچون التزام بیشتر نظام بانکی به استفاده متناسب از عقود کارآمد شرعی، تقویت و تکمیل الگوهای مطلوب ذخیره قانونی در بانکداری اسلامی، پیگیری بهبود فرآیندهای بانکداری مرکزی از جمله اجرای سیاست‌های پولی با ابزارهای مشروع، بازنگری و اصلاح نظام حسابداری و حسابرسی، تقویت نهاد نظارت شرعی، افزایش سطح پیوند نظام پولی با بخش واقعی اقتصاد و مباحثی از این دست دنبال کنیم.

پی‌نوشت‌ها

۱. نظریه یا تئوری (Theory)، نوعی بیان خلاصه و خردمندانه و منطقی حاصل از اندیشیدن درباره یک پدیده بوده؛ و یا از نتایج چنین اندیشه و تفکری است. چنین شیوه اندیشیدن خردمندانه و منطقی‌ای، غالباً با فرآیندهایی مانند مطالعه و مشاهده یا تحقیق همراه است. نظریه‌ها ممکن است علمی یا غیرعلمی (یا به میزان کمتر تاثیر یافته از علم) باشند (Weiner, 1996).
۲. دارایی‌های خارجی بانک مرکزی عبارتند از: طلا، طلا نزد صندوق بین‌المللی پول، ارز، ارزهای تهاتری، سهام و سهام در مؤسسات بین‌المللی و حق برداشت مخصوص.
۳. البته با دخیل شدن سرمایه سهامداران بانک و ایجاد منابع مشاعی، سهمی از سود مشاعی به سهامداران هم خواهد رسید.

کتاب‌نامه

- ابن منظور، جمال‌الدین (۱۴۱۴ق)، *لسان‌العرب*، بیروت: دار الفکر للطباعة و النشر و التوزیع، چاپ سوم.
- حلی، حسن بن یوسف (۱۴۲۰ق)، *تذکره الفقهاء*، قم: موسسه آل‌البیت.

۳۷۶ پژوهش‌نامه انتقادی متون و برنامه‌های علوم انسانی، سال ۲۲، شماره ۲، اردیبهشت ۱۴۰۱

ختایی، محمود و رویا سیفی پور (۱۳۹۴)، «بررسی الزامات تورم یکرقمی در اقتصاد ایران، فصلنامه برنامه‌ریزی و بودجه»، سال بیستم، شماره ۳.

راغب اصفهانی، حسین بن محمد (۱۴۱۲ق)، *مفردات الفاظ القرآن*، بیروت: دارالعلم.
شهید ثانی، زین‌الدین بن علی (۱۴۱۰ق)، *الروضه البهیة فی شرح اللمعة الدمشقیة*، قم: کتابفروشی داوری.

قلیچ، وهاب (۱۳۹۸الف)، *وکالت در بانکداری بدون ربا: کاربردها و چالش‌ها*، تهران: انتشارات پژوهشکده پولی و بانکی بانک مرکزی.

قلیچ، وهاب (۱۳۹۸ب)، «پول‌طلا؛ ایده‌ای با ابهام‌های فراوان»، *خبرگزاری ایبنا*، شناسه خبر ۱۰۸۴۹۸.

متولی امامی، سیدمحمدحسین و محمدحسن غلامی (۱۳۹۹)، *درآمدی بر نظریه پول‌طلا: نظام پولی تمدن نوین اسلامی*، قم: کتاب فردا.

موسوی خمینی، روح‌اله (۱۴۱۶ق)، *تحریر الوسیله*، قم: جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.
موسویان، سید عباس و حسن بهاری قراملکی (۱۳۹۱)، *مبانی فقهی بازار پول و سرمایه*، تهران: انتشارات دانشگاه امام صادق (ع).

نجفی، محمدحسن (۱۹۸۱)، *جواهر الکلام*. بیروت: دار إحياء التراث العربی، چاپ هفتم.

Lonnberg, Ake. (2008), "Who Signs the Banknotes?" *Quarterly Journal of Central Banking*, ۱۸(۳).

Weiner, Bernard (1996), *Human Motivation: Metaphors, Theories, and Research*, SAGE Publications, Inc; First edition.

درگاه‌ها

درگاه بانک جهانی: <https://www.worldbank.org>

درگاه صندوق بین‌المللی پول: <https://www.imf.org>